

*І. С. Марченко,
аспірант, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків*

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

I. Marchenko,
postgraduate student, V.N. Karazin Kharkiv National University

THEORETICAL BACKGROUND OF FORMATION THE CONCEPT OF COUNTRY'S INTERNATIONAL COMPETITIVENESS

У статті досліджуються основні теоретичні передумови виникнення терміну "міжнародна конкурентоспроможність країни" як одного з найбільш важливих понять у характеристиці національної економічної системи в глобалізаційних умовах сьогодення. Аналіз окремих наукових парадигм та теоретичних концепцій дозволив автору виокремити основні причино-наслідкові зв'язки формування системи національної конкурентоспроможності, а саме: фактор успішності в контексті міжнародної конкурентоспроможності та особливості країни в придбанні сталої конкурентоспроможності в системі сучасних міжнародних економічних відносин. Дослідження теоретичних розробок з боку різноманітних шкіл економічної теорії дозволяє проаналізувати вплив того чи іншого фактору на міжнародну конкурентоспроможність національної економіки, виділити найбільш впливові та системо-утворюючі фактори даної концепції.

The article examines the basic theoretical background of the term "international competitiveness" as one of the most important concepts in the characteristics of national economic system during nowadays globalization conditions. Analysis of individual scientific paradigms and theoretical concepts allowed the author to distinguish the main causes and effects in formation of a national competitiveness: the factor of success in the context of international competitiveness and features of a country in purchasing sustainable competitiveness in the modern system of international economic relations. Theoretical developments of various economic theory schools allow to analyze factors' impact in the national economy's international competitiveness and to identify the most influential and system-forming factors in this concept.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, парадигма економічної теорії, економічна система, інституціоналізм, синергетика, економічний розвиток.

Key words: international competitiveness, the paradigm of economic theory, economic system, institutionalism, synergy, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Міжнародна конкурентоспроможність економіки є досить широким та багатогранним поняттям. З боку економічної науки ця концепція аналізується відразу з де-

кількох напрямів. Досліджується структура міжнародної конкурентоспроможності економіки та окремих її елементів, виділяються рушійні фактори, які впливають на зміни стану міжнародної конкурентоспроможності,

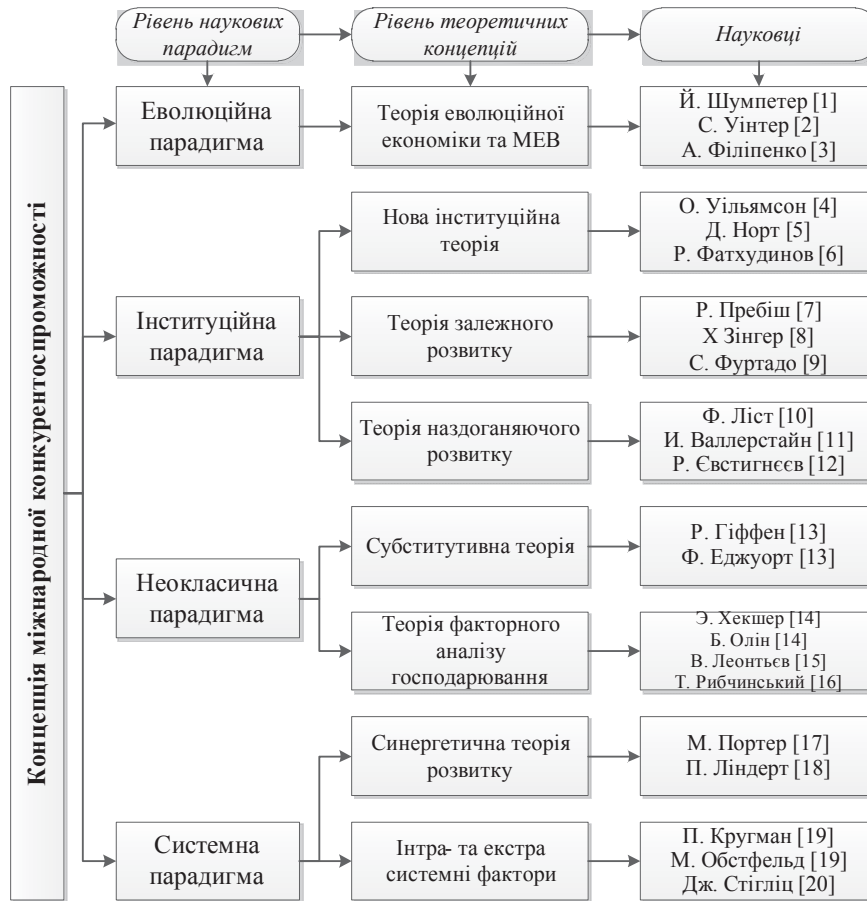

Рис. 1. Теоретична основа дослідження концепції міжнародної економічної конкурентоспроможності

Складено автором.

аналізуються механізми та напрями підвищення стану міжнародної конкурентоспроможності економіки країни. Поняття "міжнародної конкурентоспроможності країни" склалося поступово, протягом певного часу, набуваючи нового змісту, з одного боку, під впливом теоретичних концепцій різноманітних шкіл економічної теорії, з іншого боку — завдяки поступовому розвитку системи міжнародних господарських зв'язків. Важливим є проаналізувати, як сучасна концепція міжнародної конкурентоспроможності економіки склалася під впливом різноманітних економічних поглядів та досліджень.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика конкурентоспроможності займає одне з центральних місць у дослідженнях практично усіх шкіл економічної теорії. Конкурентоспроможності економіки держави приділяється увага у роботах економістів-еволюціоністів (Й. Шумпетер [1], С. Уінтер, Р. Нельсон [2]), інституціоналістів та нео-інституціоналістів (О. Уільямсон [4], Д. Норт [5]), прибічників теорії залежного розвитку (Р. Пребіш [7], Х. Зінгер [8], С. Фуртадо [9]) та теорій наздоганяючого розвитку (Ф. Ліст [10], І. Валлерстайн [11]). Значна увага конкурентоспроможності економіки в світовій економічній системі приділена зі сторони економістів-неокласиків (Р. Гіффен [13], Э. Хекшер та Б. Олін [14], В. Леонтьєв [15], Т. Рибчинський). На сучасному етапі значення набирає

проблематика конкурентоспроможності як системного явища, яку досліджують відразу з декількох напрямів (М. Портер [17], П. Ліндерт [18], П. Кругман [19], Дж. Стігліц [20]). Національній конкурентоспроможності країни перехідного та постсоціалістичного типу приділено увагу у роботах Р. Фатхудинова [6], Р. Євстигнєєва [12], А. Філіпенко [3] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — виокремлення основних теоретичних напрямів та принципів, які формують проблематику міжнародної конкурентоспроможності національної економіки в системі сучасних міжнародних економічних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Беручи до уваги, що теоретичне дослідження міжнародної конкурентоспроможності є системним явищем, можна припустити, що дослідження має не тільки охоплювати елементи суто конкурентоспроможності як господарського явища, а й враховувати спектр різноманітних науково-теоретичних парадигм та концепцій економічного розвитку, які представлені на рисунку 1.

Еволюція теоретичних концепцій щодо проблематики регулювання зовнішньоекономічної діяльності та побудови національних моделей розвитку в контексті їх взаємодії у міжнародному економічно-

му просторі займає провідне місце в системі міжнародних економічних відносин. Особливе значення серед теоретичних концепцій займає проблематика міжнародної конкурентоспроможності, теоретичні підходи якої трансформувались упродовж розвитку та поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків між суб'єктами всіх рівнів господарювання та еволюції форм зовнішньоекономічного співробітництва.

Концепція міжнародної конкурентоспроможності включає в себе ряд теоретичних концепцій еволюційної парадигми. Перш за все, це визначається тим, що поступовий еволюційний розвиток світової господарської системи призвів до появи дисбалансу у економічному розвитку та якості господарської системи країн [1, с. 120—124]. У відповідь цьому дисбалансу країн, які знаходяться в більш слабкому положенні на відміну від світових лідерів, змушені використовувати механізми подолання дисбалансу в економічному розвитку [2, с. 80—83; 3, с. 126—129].

Механізм вдосконалення рівня міжнародної конкурентоспроможності країни належить саме до інституційного типу економічної політики та моделі розвитку. Інституційний характер проявляється у суб'єкті впровадження елементів вдосконалення конкурентоспроможності в економіці країни — інститутів державної влади. Сенс інституційного підходу полягає в тому, щоб не обмежуватися аналізом економічних категорій і процесів в чистому вигляді, а включити в аналіз інститути, враховувати позаекономічні чинники [4, с. 315—316]. Беручи до уваги інституційний характер вдосконалення національної конкурентоспроможності, можна зазначити три основних напрями в області інституційної парадигми:

1. Нова інституційна теорія. У рамках нової інституційної теорії розроблено понятійний апарат, що дозволяє з використанням фундаментальних передумов щодо раціональності, характеристик зовнішнього середовища, особливостей застосовуваних ресурсів пояснити досить широкий клас явищ суспільного життя [5, с. 30—35]. В контексті міжнародної конкурентоспроможності першочергове значення має взаємозв'язок інститутів як суб'єктів впровадження з суб'єктами господарської діяльності мікрорівня, пов'язаний у так званих інституційних угодах (трансакцій), трансакційних та трансформаційних витратах [6, с. 80—82].

2. Теорія залежного розвитку. Теорія залежності або теорія залежного розвитку — теорія в області суспільних соціальних наук, в основі якої лежить твердження про те, що економічна відсталість і політична нестабільність слаборозвинених країн, що розвиваються є результатом їх інтеграції у світову економіку і систематичного тиску розвинених держав [7, с. 54—57; 8, с. 31—32]. Центральне положення теорії залежності — нерозвинені держави "периферії" бідніють в результаті того, що їх ресурси і капітал витікають у багаті країни "центру" [9, с. 381].

3. Теорія наздоганяючого розвитку. У класичній політекономії найбільш досконалу концепцію наздоганяючого розвитку побудував Фрідріх Ліст. Він показав, що свобода торгівлі консервує спеціалізацію, тобто в

умовах наздоганяючого розвитку — відсталість. У зв'язку з цим він висунув програму протекціонізму, митного захисту національної індустрії на період модернізації. Ліст показав, що необхідна спеціальна система цільових державних інвестицій і серйозного втручання для позаринкових напрямків діяльності приватних компаній. Пов'язані з цим витрати є неминучою платою за "промислове виховання нації" [10, с. 216; 11, с. 15; 12, с. 11].

На відміну від інституційної парадигми, основні концепції неокласичної парадигми на базовому теоретичному рівні так само, як і класики виходять із принципу економічного лібералізму, принципу вільної конкуренції. Але в своїх дослідженнях неокласики більший акцент роблять на дослідженні прикладних практичних проблем, більшою мірою використовують кількісний аналіз і математику, ніж якісний (змістовний, причинно-наслідковий) [13, с. 11—13]. Саме використання цих механізмів аналізу макrorівня є важливою складовою в дослідженні впровадження механізму підвищення рівня конкурентоспроможності економіки країни. Особливо важливіми є субститутивна теорія та теорія факторного аналізу. Шведські економісти Е. Хекшер і Б. Олін зробили концепцію, у зв'язку з якою, в умовах вільної торгівлі фірма експортує той товар, для виробництва якого фірма інтенсивно використовується її відносно надлишковий фактор виробництва [14, с. 154—155]. Таким чином, відбувається не тільки кількісна оцінка виробництва, але й оцінка факторів виробництва у виборі стратегії господарюючого суб'єкта.

Проте американський економіст В. Леонтьєв при аналізі зовнішньої торгівлі США у 1947 р. спростував при аналізі зовнішньої торгівлі США теорему Хекшера-Оліна (Парадокс Леонтьєва). В. Леонтьєв перевіряв той факт, що США (найбільш наділена капіталом країна) експортує капіталомісткі, а імпортує трудомісткі товари. Однак виявилось, що американська продукція, яка конкурує з імпортованою, потребує на 30% більше капіталу на 1 робітника, ніж американська експортна продукція. Отже, Парадокс Леонтьєва полягає в тому, що всупереч теорії Хекшера-Оліна, країни, що мають надлишок праці, експортують капіталомістку продукцію, і навпаки. Але, незважаючи на деякі умовності у розрахунках Леонтьєва (специфіка післявоєнного періоду), а також незважаючи на неодноразові спроби спростувати Парадокс Леонтьєва як самим Леонтьєвим, так і іншими вченими, це явище у практичному плані є актуальним і сьогодні.

Багато економістів вважають, що США має перевагу у висококваліфікованих працівниках більше ніж у капіталі. Капітал може розглядатися ширше, вважаючи робочу силу "капіталом". За цією ознакою капіталомісткий експорт є висококваліфіковано-трудомістким [15, с. 220—227].

Розв'язування парадокса В. Леонтьєва полягає в тому, що коректне дослідження вимагає не двофакторну, а багатфакторну модель зовнішньої торгівлі [16, с. 160].

Серед якісних характеристик у теоретичних підходах, виділяється теорема Рибчинського, у зв'язку з якою

фірма повинна збільшити виробництво цієї продукції, в якій інтенсивно використовується цей зростаючий фактор виробництва [10, с. 171—173]. Таким чином, відбувається якісна оцінка окремих факторів виробництва.

Вироблені теорії якісного і кількісного підходів у оцінки конкурентоспроможності стають недостатніми. Основний напрям теоретичних підходів сучасного світу — системний підхід, інтеграцію з урахуванням особливостей макрорівня.

Теорія М. Портера вводить поняття конкурентоспроможності країни. Саме національна конкурентоспроможність, з точки зору Портера, визначає успіх або неуспіх у конкретних галузях виробництва і те місце, яке країна займає в системі світового господарства. В основі пояснення конкурентної переваги країни лежить роль країни базування в стимулюванні створення та вдосконалення виробництва інновацій. Державними заходами для підтримки конкурентоспроможності є:

- вплив уряду на факторні умови;
- вплив уряду на умови попиту;
- вплив уряду на родинні та підтримуючі галузі;
- вплив уряду на стратегію, структуру і суперництво фірм [17, с. 38—39, 210—212].

Теорія представницького попиту Ліндєрта, поклала в основу аналізу обсяг обміну однорідними товарами між країнами з порівнянним рівнем розвитку, поставивши під сумнів теорію Хекшера-Оліна. Його теорія базується на трьох принципах:

1) умови виробництва залежать від умов попиту (чим більший попит, тим вище ефективність виробництва);

2) умови вітчизняного виробництва залежать переважно від внутрішнього попиту, який є необхідним, але недостатньою умовою експортування товарів;

3) зовнішній ринок — продовження внутрішнього [18, с. 318—322].

Чим ближче країни одна до одного за рівнем розвитку, тим у більшій мірі спектр експорту ідентичний спектру імпорту. Обмін між рівними за рівнем розвитку країнами здійснюється, насамперед, по однорідним і взаємозамінним товарам. Близькість країн за рівнем розвитку передбачає порівнянність якості їх товарів, а нескінченне різноманіття товарів уможливує успішну торгівлю в цілому однаковими продуктами [18, с. 485—488].

Американський економіст П. Кругман пояснив складні тенденції у світовій і регіональній економіці і розробив моделі, що дозволяють оцінити внесок кожного фактора, що визначає рівновагу локальної та глобальної економічної активності. П. Кругман показав, що в умовах економії від масштабу і монополістичної конкуренції, якщо країна збільшує розмір ринку (тобто додає споживачів з іншої країни), це призводить до збільшення різновидів товару, до зростання конкуренції, до зниження витрат фірм та цін для споживачів.

П. Кругман вводить два найважливіших чинників міжнародної обміну, обґрунтовуючи чільну роль розвинених країн у міжнародних відносинах:

— економія від масштабу (збільшення виробництва скорочує витрати, що робить великі фірми більш ефективними);

— монополістична конкуренція (споживачі цінують різноманітність, яке пропонують фірми з випуску продукції під власним брендом, замінюючи при виборі товару за бажанням один бренд іншим) [19, с. 663—667].

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки вищезазначеного, можна зробити висновок, що основою дослідження проблематики міжнародної конкурентоспроможності країни має бути економічна синергетика, яка аналізує національну конкурентоздатність як складну, відкриту, нелінійну систему життєдіяльності суспільства, здатну до ендегенної еволюції на принципах самоорганізації, орієнтовану не тільки на фінансову стабільність чи економічне зростання, а на формування нової соціоекономічної цілісності людини і держави, природи і соціуму, що дає об'єктивні критерії для обґрунтування міжнародної конкурентоздатності і формування механізмів вдосконалення її рівня з урахуванням зовнішніх факторів. Важливим є обґрунтування інституційних імперативів трансформування абстрактно-можливої економічної політики, яка спрямована на модернізацію. Використання нової концептуальної парадигми інституційної теорії, яка базується на дослідженні динамічної взаємодії політичних, економічних і соціальних сил дозволить визначити напрями перетворення формально-можливої політики вдосконалення рівня міжнародної конкурентоздатності національної економіки в реально можливу шляхом взаємоузгодження інтересів суб'єктів усіх рівнів.

Література:

1. Шумпетер Й.А. Капитализм, Социализм и Демократия [Текст] / Й.А. Шумпетер; пер. з англ. ред. В.С. Автономова. — М.: Экономика, 1995. — 540 с.
2. Уинтер С.Дж. Эволюционная теория экономических изменений [Текст] / С.Дж. Уинтер, Р.Р. Нельсон; пер. с англ. М.Я. Каждан. — М.: Дело, 2002. — 309 с.
3. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: історія [Текст] / А.С. Філіпенко. — К.: Либідь, 2006. — 309 с.
4. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, отношенческая контрактация [Текст] / О. Уильямсон; пер. с англ. В.В. Кошин. — СПб.: SEV Press, 1996. — 702 с.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики [Текст] / Д. Норт; пер. с англ. А.Н. Нестеренко; наук. ред. Б.З. Мильнера. — М.: Фонд экономической книги Начала, 1997. — 180 с.
6. Фатхутдинов Р.А. Сущность конкурентоспособности [Текст] / Р.А. Фатхутдинов // Сборник современная конкуренция. — М.: Синергия, № 3, 2009. — 84 с.
7. Пребиш Р. Периферийный капитализм: есть ли ему альтернатива [Текст] / Р. Пребиш; пер. с исп. В.В. Вольского, И.К. Шереметьева. — М.: ИЛА РАН, 1992. — 337 с.

8. Singer Growth H.W. Development and Trade [Текст] / H.W. Singer. — Edward Elgar Pub, London, UK. — 274 p.
9. Furtado C. Global capitalism [Текст] / C. Furtado. — Fondo de Cultura Economica, Mexico, 1999. — 418 p.
10. Лист Ф. Национальная система политической экономии [Текст] / Ф. Лист. — СПб.: Издание А.Э. Мартенс, 1891. — 452 с.
11. Wallerstein Immanuel World-Systems Analysis: An Introduction [Текст] / I. Wallerstein. — Duke University Press, 2004. — 128 p.
12. Евстигнеев Р.Н. Догоняющее развитие: современная трактовка [Текст] / Р.Н. Евстигнеев, Л.П. Евстигнеева. — М.: Институт экономики РАН, 2012. — 45 с.
13. Giffen R. Economic Inquiries and Studies [Текст] / R. Giffen. — George Bell and Sons, London, 1904. — 319 p.
14. Хекшер Э.Ф. Влияние внешней торговли на распределение дохода. Вехи экономической мысли. Т.6. Международная экономика [Текст] / Э.Ф. Хекшер; пер. с англ. та ред. А.П. Киреев. — М.: ТЕИС, 2006. — С. 154—173.
15. Леонтьев В.В. Внутреннее производство и внешняя торговля: новое исследование позиций американского капитала [Текст] / В.В. Леонтьев; ред. А.П. Киреев // Вехи экономической мысли. Т. 6. Международная экономика. — М.: ТЕИС, 2006. — С. 220—230.
16. Киреев А.П. Международная экономика. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства [Текст] / А.П. Киреев. — М.: Международные отношения, 1997. — Т. 1. — С. 160, 171—173.
17. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран [Текст] / М. Портер. — М.: Альпина Паблишер, 2016. — 947 с.
18. Линдерт П. Экономика мирохозяйственных связей [Текст] / П. Линдерт. — М.: Прогресс, 2005. — 520 с.
19. Кругман П. Международная экономика: теория и политика [Текст] / П. Кругман, М. Обстфельд; пер. с англ. 5-го межд. изд. — СПб.: Питер, 2004. — 832 с.
20. Стиглиц Дж. Цена неравенства. Чем расхождение общества грозит нашему будущему [Текст] / Дж. Стиглиц.; пер. с англ. О. Рождественская. — М.: Эксмо, 2015. — 512 с.

References:

1. Shumpeter, J. A. (1995), Капитализм, Социализм и Демократия [Capitalism, Socialism and Democracy], Экономика, Moscow, Russia.
2. Uynter, S. Dzh. and Nel'son, R.R. (2002), Evoliutsyonnaia teoriia ekonomicheskikh yzmeneniy [Evolutionary Theory of Economic Change], Delo, Moscow, Russia.
3. Filipenko, A. S. (2006), Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: istoriia [International Economic Relations: History], Lybid', Kyiv, Ukraine.
4. Uyl'iamson, O. (1996), Ekonomicheskyye ynstytuty kapitalizmu. Fyrmu, rynku, otnoshencheskaia kontraktatsiya [Economic Institutions of Capitalism. Firms, markets, relational contracting], SEV Press, St.Petersburg, Russia.
5. Nort, D. (1997), Ynstytuty, ynstytutsyonal'nye yzmeneniya y funktsyonyrovanye ekonomiky [Institutions, Institutional Change and Economic Performance], Fond ekonomicheskoy knyhy Nachala, Moscow, Russia.
6. Fatkhutdynov, R. A. (2009), "The essence of competitiveness", Cbornyk sovremennaia konkurentsya, Synerhiya, vol. 3.
7. Prebysh, R. (1992), Peryferyjnyj kapitalizm: est' ly emu al'ternatyva [Peripheral Capitalism: is there any alternative to it], YLA RAN, Moscow, Russia.
8. Singer, H.W. (1999), Growth, Development and Trade, Edward Elgar Pub, London, UK.
9. Furtado, C. (1999), Global capitalism, Fondo de Cultura Economica, Mexico.
10. Lyst, F. (1891), Natsyonal'naia sistema politycheskoj ekonomyy [The National System of Political Economy], Yzdanye A. E. Martens, St.Petersburg, Russia.
11. Wallerstein, I. (2004), Wallerstein Immanuel World-Systems Analysis: An Introduction, Duke University Press, Durham, USA.
12. Evstyhneev, R. N. and Evstyhneeva, L. P. (2012), Dohoniaiuschee razvytye: sovremennaia traktovka [Catching-up development: the modern interpretation], Ynstytut ekonomiky RAN, Moscow, Russia.
13. Giffen, R. (1904), Economic Inquiries and Studies, George Bell and Sons, London, UK.
14. Kheksher, E. F. (2006), "The impact of trade on income distribution. Milestones of economic thought", Mezhdunarodnaia ekonomika [International economics], vol.6., TEYS, Moscow, Russia, pp. 154—173.
15. Leont'ev, V. V. (2006), "Domestic production and foreign trade: a new study of American capital position", Mezhdunarodnaia ekonomika [International economics], vol.6, TEYS, Moscow, Russia, Moscow, Russia, pp. 220—230
16. Kyreev, A. P. (1997), "International Economics. International Microeconomics: the movement of goods and factors of production", Mezhdunarodnye otnosheniya [International relationships], vol. 1, Moscow, Russia, pp. 171—173.
17. Porter, M. (2016), Mezhdunarodnaia konkurentsya: Konkurentnye preymuschestva stran [International competition: Competitive advantages of countries], Al'pyna Pablysher, Moscow, Russia.
18. Lyndert, P. (2005), Ekonomika myrokhoziajstvennykh svyazey [Economics of global economic relations], Prohress, Moscow, Russia.
19. Kruhman, P. (2004), Mezhdunarodnaia ekonomika: teoriya y polityka [International Economics: Theory and Policy], Pyter, St.Petersburg, Russia.
20. Styhlyts, Dzh. (2015), Tsena neravenstva. Chem rassloenye obschestva hrozit nashemu buduschemu [Price disparities. Than stratification of society threatens our future], Eksmo, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2016 р.